

KRZYSZTOF WALCZAK

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Kaliszu

EWA OBAŁA

Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk

SPRAWOZDANIE ZE STANU SZKOLNICTWA W KALISZU
ZA ROK SZKOLNY 1866/67.
NIEZNANE ŚWIADECTWO DZIEJÓW POLSKIEJ OŚWIATY

Historia kaliskich szkół, choć w miarę dobrze poznana, wzbogacana jest nadal wiadomościami, uzupełniającymi obraz oświaty¹. Z wielu względów bardzo interesujący w owych dziejach jest okres zaborów, a zatem czas od 1793 do 1918 r. Wbrew popularnej opinii nie był to czas jednolity, wiążący się wyłącznie z brutalnym wynaradawianiem polskiej młodzieży. Poszczególne etapy dziejów (związane zwykle z kolejnymi klęskami powstań narodowych) przynosiły w przypadku Królestwa Polskiego, a zatem zaboru rosyjskiego, stopniowo nasilające się działania rusyfikacyjne, co czyni interesującą obserwację zmieniających się tendencji oświatowych i stosunku władz zaborczych do polskiej szkoły. Znakomitą ilustracją powyższej konstatacji jest prezentowany tekst, odnaleziony ostatnio w jednym z mało znanych kaliskich czasopism.

Prócz materiałów archiwalnych, szczególnie cennych i przechowywanych, w odniesieniu do wieku dziewiętnastego, głównie w łódzkim Archiwum Państwowym, bardzo ważnym źródłem jest kaliska prasa, przynosząca wiele interesujących wiadomości o szkołach, toku kształcenia, a także o nauczycielach i uczniach miejscowych szkół. Ponieważ powstańczy „Dziennik Wielkopolski” (1830-1831) rzadko z oczywistych przyczyn poruszał tematykę oświatową, podstawowym źródłem w tej mierze pozostaje „Kaliszanin”, periodyk ukazujący się w latach 1870-1892, zastąpiony w latach 1893-1914 przez podobnie zasłużoną na polu informacji „Gazetę Kaliską”. Oba czasopisma przynosiły obszernie wiadomości o życiu kaliskich zakładów oświatowych, w tym także listy absolwentów, choć trzeba pamiętać, iż ograniczenia cenzury nie pozwalały wprost pisać o postępującej rusyfikacji oświaty.

¹ Wymienić tu trzeba najważniejsze opracowania poświęcone losom szkolnictwa kaliskiego, a zatem m.in. prace J. Neuls-Korniszewskiej, *Szkoły Kalisza w XII-XVIII w.*, „Rocznik Kaliski” 1971, t. 4, s. 23-58; teże, *Wpływ Komisji Edukacji Narodowej na rozwój szkolnictwa w Kaliszu (1773-1793)*, „Rocznik Kaliski” 1972, t. 5, s. 9-44; teże, *Kaliskie szkoły średnie w latach 1793-1815*, „Rocznik Kaliski” 1974, t. 7, s. 47-78, a także artykuły autorstwa teże autorki w monografii *Dzieje Kalisza*, pod red. W. Rusińskiego, Kalisz 1977, jak również monografie poszczególnych szkół kaliskich, w tym dwutomową monografię poświęconą I Liceum Ogólnokształcącemu im. Adama Asnyka i jej poprzedniczkom (*Szkoła kaliska. Dzieje I Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Asnyka w Kaliszu*, pod red. E. Polanowskiego, Kalisz 1993, jak również dzieje III Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika, przypominające też zarówno rosyjskie gimnazjum żeńskie, jak i międzywojenne Gimnazjum im. Anny Jagiellonki (*Szkoła dwojga imion. Dzieje Gimnazjum i Liceum Anny Jagiellonki i Mikołaja Kopernika w Kaliszu*, Kalisz 1999, s. 13-30).

Ten wątek daleko lepiej jest widoczny w innym kaliskim czasopiśmie, mało do tej pory znanym i wykorzystywanym jako źródło historyczne. Pismem tym jest „Dziennik Gubernialny Kaliski”, noszący oficjalną nazwę „Kalisskija Gubernskija Vedomosti”. Czasopismo ukazywało się od 1867 r., to znaczy od momentu ponownego pojawienia się guberni kaliskiej na mapie administracyjnej Królestwa Polskiego i wydawane było dwa razy w tygodniu aż do sierpnia 1914 r., to jest do chwili opuszczenia Kalisza przez rosyjskich gubernatorów.

Pismo miało charakter dziennika urzędowego, kontynuującego tradycje „Dziennika Departamentu Kaliskiego (1808-1816) oraz jego kontynuacji – „Dziennika Urzędowego Województwa Kaliskiego” (1817-1836) oraz „Dziennika Urzędowego Guberni Kaliskiej” (1837-1844)², pism urzędowych wydawanych przez władze kolejnych form administracji państwowej, egzystujących w Kaliszu. Interesujące, iż ten rodzaj czasopisma oficjalnego, tworzonego na potrzeby władz różnego szczebla, funkcjonował również jako czasopismo informacyjne, zwłaszcza w przypadku braku takiego periodyku na rynku regionalnym³. W wielu przypadkach zresztą informacje urzędowe miały również znaczną wartość informacyjną w sensie ogólnym, omawiając np. w pierwszych numerach pisma z 1867 r. przebieg uroczystości inauguracyjnych ponowny byt guberni kaliskiej.

Pierwotnie periodyk zawierał równoległą zarówno tytułaturę jak i treści, ułożone w dwóch kolumnach. Jednak wraz z zaostreniem polityki władz rosyjskich wobec Królestwa Polskiego i Polaków, pismo już po roku czasu zaczęło zmieniać swój charakter, rezygnując wpierw z polskiego tytułu, później zaś ograniczając udział języka polskiego do niektórych wiadomości oraz inseratów, m.in. na temat licytacji, sprzedaży dóbr i tym podobnych informacji. Pismo, jak wszystkie inne periodyki tego czasu na terenie cesarstwa rosyjskiego, poddane było cenzurze. Funkcję tę pełnił tradycyjnie w strukturze rosyjskich rządów gubernialnych wicegubernator, którym w przypadku guberni kaliskiej w latach 1867-1885 pozostawał Paweł Nikołajewicz Rybnikow⁴. Redaktorami „Dziennika Gubernialnego Kaliskiego” byli urzędnicy kaliskiego rządu gubernialnego, zazwyczaj Polacy⁵.

Do tradycji szkoły należały tzw. „popisy publiczne”, (zwane także „aktem uroczystym zakończenia rocznego biegu nauk”), a zatem uroczystości podsumowania roku szkolnego, połączone z zademonstrowaniem umiejętności uczniów, nabytych w czasie nauki. Na uroczystości dyrekcja szkoły zapraszała przełożonych i rodziców; często popis uczniowski bywał także demonstracją kwalifikacji nauczycielskich⁶.

² Od tego roku kaliski dziennik urzędowy przestał się ukazywać w związku z likwidacją guberni kaliskiej, zaś prawa do jego edycji, niedawno wykupione przez kaliskiego drukarza i wydawcę Karola Wilhelma Hindemitha zostały odsprzedane Samuelowi Orgelbrandowi, wydawcy „Dziennika Guberni Warszawskiej”, w skład której od 1845 r. weszła dawna gubernia kaliska.

³ Obszerniej na temat kaliskich czasopism urzędowych zob. K. Walczak, *Czasopisma kaliskie XIX i początków XX wieku*, Kalisz 2005.

⁴ Jeden z niewielu urzędników rosyjskich przychylnych Polakom. Jego zasługą była m.in. zgoda na uruchomienie „Kaliszanina”, czasopisma stanowiącego ważny czynnik rozwoju społecznego i kulturalnego miasta oraz utrzymania jego polskości.

⁵ Bez wątpienia Polakiem był ostatni redaktor „Kaliśskich Gubernskich Vedomostej” Bolesław Bentkowski (1858?-1922), pochowany na kaliskim cmentarzu katolickim obok syna, oficera Wojska Polskiego. Por. K. Walczak, *Bentkowski Bolesław*, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej (ziemi kaliskiej)*, red. D. Wańka, Kalisz 2007, s. 67.

⁶ Bardzo często uroczystość otwierano wykładem jednego z profesorów szkoły.

Informacja zamieszczona w 25. numerze periodyku z 1867 r. dotyczy dwóch istniejących w tym czasie szkół Kalisza. Mowa tu o Męskim Gimnazjum Klasycznym, zaledwie w 1862 r. powstałym w miejsce poprzedniej formy szkoły, a zatem Wyższej Szkoły Realnej, kontynuatorki jeszcze dawniejszych form najstarszej w Kaliszu placówki oświatowej⁷. Obserwować tu możemy moment niezwykle ważny dla oświaty w Królestwie Polskim, a mianowicie położenie nacisku na naukę języka rosyjskiego (w tym języku rozpoczęto także naukę kluczowych dla świadomości narodowej przedmiotów – historii i geografii), jak również prowadzenie dokumentacji i korespondencji wyłącznie w „języku państwowym”. Sprawozdanie to ukazuje także moment przeniesienia ostatniego dyrektora (nazywanego inspektorem) Polaka, Jana Kluczewicza, na zdecydowanie mniej prestiżową placówkę oświatową w Pińczowie, i mianowanie na jego miejsce pierwszego dyrektora – Rosjanina. Wiązało się to z ukazem carskim, stanowiącym podstawę wzmożenia działań rusyfikatorskich i będącym sygnałem zmian w polityce caratu wobec Polaków i instytucji Królestwa Polskiego.

Interesująca jest również informacja o młodym, działającym zaledwie od dwóch lat gimnazjum żeńskim, stanowiącym pierwszą w Kaliszu szkołę średnią dla dziewcząt, placówkę oświatową, konkurencyjną wobec uznanego do tej pory systemu kształcenia poprzez pensje oświatowe⁸.

NOTA EDYTORSKA

Poniższy tekst opublikowany został w 25. numerze czasopisma z 1867 r., wychodzącego ówczesnie jeszcze w dwóch językach – rosyjskim i polskim. Podajemy zatem polską wersję zapisu dokumentu w postaci oryginalnej, nie zmieniając szyku zdań, a dokonując tylko niewielkich korekt pisowni, zgodnie z zasadami edycji tekstów historycznych. Rozwiązujemy też mniej znane dzisiejszemu czytelnikowi skróty, uzupełniając ich treść w nawiasach kwadratowych, jak również próbujemy uzupełnić nazwiska i funkcje stosownymi informacjami biograficznymi, na ile to jest możliwe w dzisiejszym stanie wiedzy.

⁷ Tradycje szkolnictwa w Kaliszu rozpoczyna w XII wieku szkoła kolegiacka, później kolegium arcybiskupie i kolonia akademicka Uniwersytetu Krakowskiego. Spadkobiercą tych placówek stało się kolegium jezuitów, tę zaś szkołę przekształcono w Szkołę Wojewódzką Podwydziałową Komisji Edukacji Narodowej. Kolejne formy organizacyjne szkoły to Szkoła Akademicka Okręgowa, Królewskie Gimnazjum Kaliskie, Szkoła Departamentowa, Szkoła Wojewódzka Kaliska, Szkoła Wydziałowa, Obwodowa Szkoła Filologiczna, Szkoła Powiatowa, wreszcie wspomniana Wyższa Szkoła Realna. Por. *Szkoła kaliska*, Kalisz 1993.

⁸ Por. *Szkoła dwojga imion. Dzieje Gimnazjum i Liceum Anny Jagiellonki i Mikołaja Kopernika w Kaliszu*. Kalisz 1999 s. 13-30.

DZIENNIK GUBERNIALNY KALISKI.

d. 24 Czerwca (6 Lipca) 1867 r.⁹
N. 25. M.[iasto] Kalisz.

WYCHODZI W KAŻDĄ SOBOTĘ.

Cena rocznego wydania z przesyłką rub.[li] sr.[ebrnych] 3 kop. 15, bez przesyłki rub. sr. 3 – Cena egzemplarza kop.[iejek] 7 i pół. Ogłoszenia do wydrukowania w Dzienniku Gubernialnym przyjmują się w Redakcji, za opłatą po kop. 5 od jednego wiersza.

Winieta „Dziennika Gubernialnego Kaliskiego”¹⁰.
Ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego.

DZIAŁ NIEURZĘDOWY.

Z ukończeniem roku szkolnego miał miejsce w Kaliszu akt uroczysty o godzinie 11ej przed południem dnia 16/28 Czerwca.

Na tym akcie byli obecni: JO. Gubernator¹¹, Dyrektor Łódzkiego Okręgu Naukowego, Oficjał Lisiecki¹², Prezesowie Dyrekcji Towarzystwa Kredytowego i Trybunału, cały skład Rady Pedagogicznej, urzędnicy wojskowi i cywilni i niektórzy z rodziców i rodziny kształcącej się młodzieży.

⁹ W zaborze rosyjskim, podobnie jak na obszarze całego cesarstwa rosyjskiego, obowiązywał kalendarz juliański, zatem pierwsza data odnosiła się do kalendarza przyjętego w Rosji, druga zaś podawała czas według kalendarza gregoriańskiego, obowiązujący w Europie (i od dawna przyjęty także w Polsce).

¹⁰ Winieta zawiera herb Królestwa Polskiego, przedstawiający Orła Białego umieszczonego na piersi godła Rosji. Później w miejsce tego herbu używano herb guberni kaliskiej, przedstawiający niedźwiedzia (etymologia tego herbu pozostaje nieznana).

¹¹ Był nim w tym czasie książę Aleksander Piotrowicz Szczerbatow, absolwent akademii Sztabu Generalnego, gubernator kaliski w latach 1867-1869 (A. Górak, J. Kozłowski, K. Latawiec, *Słownik biograficzny gubernatorów i wicegubernatorów w Królestwie Polskim (1867-1918)*, Lublin 2014 s. 358-361).

¹² Ks. Józef Lisiecki (1803-1872) prałat, od 1854 proboszcz parafii św. Mikołaja w Kaliszu, uczestnik powstania listopadowego i styczniowego (J. Sobczyński, *Kronika kościelna Kalisza*, Oprac. A. Walczak-Niewiadomska, K. Walczak, Kalisz 2017, w druku).

P. Inspektor gimnazjum otworzył ten akt odczytaniem sprawozdania, z którego przytaczamy co następuje:

Gimnazjum w Kaliszu jest instytucją bardzo dawną. Potrafiła ona wykształcić i przygotować do działalności obywatelskiej i prywatnej kilkadziesiąt zastępów młodzieży miejscowej.

Lecz nie od tak dawna jej organizacja została odmienioną, a mianowicie z roku 1862/3 kiedy ze szkoły Wyższej realnej stała się gimnazjum klasycznym. Przy tym, na mocy Najwyższej zatwierdzonej Ustawy w dniu 5/17 Stycznia 1866 roku dla gimnazjów i progimnazjów dla narodowości polskiej w Królestwie, nadano większy zakres językowi i literaturze ruskiej.

Tym wszystkim, którzy by chcieli umieścić swe dzieci w gimnazjum, podaje się do wiadomości:

1. Wpis uczniów odbywa się tylko na początku roku szkolnego t. j. od 3/15 Sierpnia. Rada Pedagogiczna jednakże ma sobie dozwolonym przyjmowanie kandydatów i w ciągu roku, jeżeli będzie przekonana, że nowo wstępujący, ze względu na rozwinięcie i powzięte wiadomości, mógłby słuchać z korzyścią wykładu w tej klasie, do której chciałby postąpić.

2. Do klasy pierwszej gimnazjum przyjmują się uczniowie, umiejący czytać i pisać po polsku i po rusku, umiejący główne modlitwy, a z arytmetyki dodawać, odejmować i tabliczkę mnożenia. Przy tym zważa się na to, aby chcący wstąpić do klasy pierwszej nie mieli mniej 10 lat. Do wszystkich innych z resztą klas gimnazjum przyjmują się tacy, którzy przy stosownym wieku mają odpowiednie wiadomości.

3. Chcący postąpić do gimnazjum robią podania na imię Inspektora, na stemplu 30 kop. Do tego potrzeba załączyć: akt chrztu, świadectwo pochodzenia, i zaświadczenie lekarskie o szczepionej ospie.

Zmiany w składzie nauczycielskim w przeciągu roku szkolnego były następujące: nauczyciel Gajewski¹³ został translokowany do gimnazjum mieszanego w Lublinie, na jego zaś miejsce postąpił Koźmiński¹⁴, Otrzymali przeznaczenie na nauczycieli języka ruskiego i literatury ruskiej i do wykładu historii i geografii Rosji i Polski, Mateusz Charkow¹⁵ i Piotr Sotniczewski¹⁶, p.o. Inspektora gimnazjum w Kaliszu Jan Kluczewicz¹⁷ został przeznaczony na takąż posadę do Pińczowa, na jego zaś miejsce zanomi-

¹³ Wincenty Gajewski (1825-1882) – nauczyciel historii, geografii, języka łacińskiego i greckiego, w Kaliszu pracował w latach 1852-1866, najpierw w Szkole Wyższej Realnej (1852-1862), niemal w tym samym czasie (1860-1862) w Szkole Wyższej Żeńskiej, a od 1862 do 1866 w Gimnazjum w Kaliszu. (A. Massalski, *Słownik biograficzny. Nauczyciele szkół średnich rządowych męskich w Królestwie Polskim 1833-1862*, Warszawa 2007, s. 141).

¹⁴ Bliższych danych biograficznych nie udało się ustalić.

¹⁵ Jak wyżej.

¹⁶ Jak wyżej.

¹⁷ Jan Kluczewicz (1814-po 1879) – nauczyciel matematyki i zastępca rektora w Wyższej Szkole Realnej w Kaliszu, ostatni Polak na stanowisku inspektora Gimnazjum Klasycznego. (Kluczewicz Jan, [w:] *Szkola kaliska. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka w Kaliszu. Nauczyciele i wychowankowie*, Kalisz 1998, s. 91).

nowano b. Inspektora kursów pedagogicznych ruskich w Chołmie¹⁸, Daniela Ponomarewa¹⁹. Nauczyciel Koźmiński przeniesiony został do Piotrkowa, a na jego miejsce translokowano z Siedlec Władysława Rosickiego²⁰.

Główne rozporządzenia Komisji Rządowej Oświecenia Publicznego.

1. Polecono prowadzić całą korespondencję w języku ruskim, jak w zarządzie wewnętrznym, tak też i na zewnątrz.
2. Zmniejszono uczniom opłatę szkolną z 15 na 12 rubli sr. na rok.
3. Zezwolono pastorowi ewangelickiemu zamiast 2 mieć po 4 godzin religii w tygodniu. Zarazem i pensja jego została zwiększoną z 75 do 120 rsr.
- S. Polecono trzymać się większej ścisłości przy promocjach uczniów z jednej klasy do drugiej. Z tej przyczyny nie otrzymuje promocji do klasy wyższej każdy z uczniów, który otrzymał jeden stopień niedostateczny, uczeń zaś klasy VII z takim stopniem traci prawo do patentu.
5. Zostały nadesłane nowe prawidła, obowiązujące przy promocjach i przy ostatecznym egzaminie.

Co do wykładu. Na zasadzie decyzji Rządowej, gimnazjum w Kaliszu należy do rzędu gimnazjów dla ludności polskiej w Królestwie, i dlatego wszystkie przedmioty są w nim wykładane w języku polskim przez nauczycieli Polaków, z wyjątkiem języka ruskiego i literatury ruskiej, jako też historii i geografii Rosji i Polski, wykładanych w języku ruskim przez Rosjan.

W ciągu roku wszystkie przedmioty w ogólności wykładane były z postępowym zadowalającym. Co do języka ruskiego, znajomość jego nie doprowadzoną została do takiego stopnia rozwinięcia, jakiego ma prawo żądać społeczeństwo i Rząd od gimnazjum, znajdującego się w granicach państwa ruskiego.

Główną tego przyczyną, jak rozumie P. Inspektor, jest niedawne przybycie do tutejszego gimnazjum nauczycieli ruskich, prócz wiadomych okoliczności, które nie sprzyjały w pośród młodzieży postępowi mowy ruskiej. Ci dwaj nauczyciele i inspektor zostają tutaj zaledwie od roku. Nie można zatem żądać wielkiego postępu w tak krótkim czasie. Zauważył przy tym P. Inspektor, że wykład do tego czasu języka ruskiego nie odpowiadał postępowi, jakiego ma prawo wymagać społeczeństwo ruskie i Rząd od nauczycieli ruskich, którzy z przekonaniem, przywiązaniem i energią poświęcają swe siły w celu rozwinięcia tego języka.

¹⁸ Rusycyzm, chodzi o Chełm, o który w końcu XIX i na początku XX wieku polscy posłowie do petersburskiej Dumy Państwowej prowadzili batalię, mającą zapobiec włączeniu ziemi chełmskiej do cesarstwa. Ostatecznie jednak, mimo oporu Polaków, Królestwo Polskie zostało uszczuplone o Chełmszczyznę.

¹⁹ W latach 1866-1867 był także dyrektorem (inspektorem) Gimnazjum Żeńskiego w Kaliszu.

²⁰ Bliższych danych biograficznych nie udało się ustalić.

Zwrócił się następnie do swych współpracowników i do rodziców uczącej się młodzieży z tym, aby wspólnymi siłami starali się zwalczyć to uprzedzenie, jakie panuje pomiędzy młodzieżą, co do trudności nauczania się języka ruskiego.

Na początku 1866/7 roku szkolnego było uczniów 460, w przeciągu roku przyjęto 6. Ze względu na wyznania było: prawosławnych 7, rzymsko-katolickiego wyznania 385, ewangelików 20, reformowanych 3, starozakonnych 31.

Co do klas: w klasie Iej było 78 uczniów, w klasie IIej 68, w klasie IIIej 74, w klasie IVej 57, w klasie Vej 58, w klasie VIej 67, i w klasie VIIej 43.

Zostało zwolnionych od opłaty szkolnej: w półroczu pierwszym 25, w półroczu drugim 38. Prócz tego z summy 750 rubli srebrem, przeznaczonych na ten cel przez Najjaśniejszego Pana zwolniono od opłaty 3 uczniów.

Uczniowie, którzy korzystali w tym roku ze stypendiów naukowych: z klasy Iej Madaliński w ilości rsr. 112 kop. 50 z zapisu Niniewskiego; z klasy Vej Bębnowski w ilości rsr. 75, z zapisu Lipskiego biskupa Krakowskiego. Prócz tego otrzymał wsparcie jednorazowe uczeń klasy VIIej Pękosławski, w ilości rsr. 51 kop. 87, z zapisu Poniatowskiego.

Z liczby uczniów ubyło w ciągu roku 41, z wolą rodziców 39 i wydalonych za przekroczenia 2.

Otrzymano promocje: z klasy Iej do IIej 47; z klasy IIej do IIIej 38; z klasy IIIej do IVej 37; z klasy IVej do Vej 29; z klasy Vej do VIej 35; z klasy VIej do VIIej 34.

Ukończyło kurs całkowity i otrzymało patenty 31, a mianowicie: 1. Podciechowski, 2. Otto, 3. Dzierżawski, 4. Iwanow, 5. Zajdler, 6. Swiecianowski, 7. Pilniakowski, 8. Wojciechowski, 9. Sulimierski Jacek, 10. Hańczkiewicz, 11. Juskowski, 12. Dębczyński, 13. Dębicki, 14. Raczyński, 15. Hoffman, 16. Derseville, 17. Gustowski Wł., 18. Matecki St., 19. Matecki Zyg., 20. Zawadzki, 21. Modrzejewski, 22. Gutsche, 23. Kalkreuth, 24. Zydel, 25. Gross, 26. Jordan, 27. Paszkiewicz, 28. Chrzanowski, 29. Pękosławski, 30. Kwiatkowski, 31. Libicki.

Za postępowanie celujące w naukach i wzorowe sprawowanie się otrzymali nagrody:

w klasie Iej Nowakowski, Messing i Blej,
w klasie IIej Rasz, Sztark i Kowalski St.
w klasie IIIej Dąbrowski, Piekarski i Piaszczyński.
w klasie IVej Czyżewski, Nassius i Guranowski.
w klasie Vej Swiecianowski, Nowakowski M. i Freudenberg.
w klasie VIej Czerniejewski i Adamczewski.

Przyznano medale, kończącym kurs nauk: Kwiatkowskiemu, Pękosławskiemu i Gutsche.

Pomoce naukowe. Z początkiem roku 1866 znajdowało się: w bibliotece szkolnej 3103 tomów dzieł, pism periodycznych 899 tomów, atlasów geograficznych i historycznych 37, map 248.

W muzeum fizycznym: narzędzi matematycznych 42, fizycznych 280, okazów zoologicznych 152, botanicznych 40 i mineralogicznych 999.

W ciągu 1866 roku sprowadzono: do biblioteki 131 tomów, pism periodycznych 26 tomów, atlasów 2 i jedną mapę.

Do muzeum fizycznego 8 narzędzi fizycznych.

Co się tyczy wychowania i części dyscyplinarnej uczniów możemy dodać, że dozór ogólny nad uczniami jak w obrębie szkoły, tak i na zewnątrz polega na inspektorze i jego pomocniku. Oprócz tego każdy z nauczycieli ma współdziałanie w dozorowaniu uczniów w klasie i na stancjach.

Przy końcu swej mowy P. Inspektor wypowiedział życzenie, ażeby rodzice więcej zwracali uwagi na kształcąca się młodzież i nie zwalniali się od świętego obowiązku troszczenia się w wychowaniu synów od chwili wstąpienia tychże do gimnazjum, ażeby nie sądzili, że oddając synów do gimnazjum, już tym samym wypełnili swój dług względem dzieci i że odtąd wyłącznie cała odpowiedzialność za niepomyślne wypadki i zboczenia od rzetelnej drogi kształcenia się ciążyć będzie na gimnazjum. Szkoła przyjmuje na siebie wszelkie starania, ażeby wykształcić i wychować młodzież, którą jej zaufano; stawia to sobie za cel nie tylko mieć uczniów, lecz wykształcić przyszłych obywateli.

Stara się ona natchnąć i rozwinąć w kształcącej się młodzieży uczucia honoru, obowiązku i sprawiedliwości, lecz do tego wszystkiego, ta szkoła bez współdziałania rodzin dostąpić nie będzie wstanie.

Życzyć by w końcu należało, ażeby rodzice, opiekunowie lub oddający do nauki chcieli od czasu do czasu przekonać się w kancelarii gimnazjalnej o postępach i sprawowaniu się młodzieży.

Wówczas, być może, nie jeden smutny wypadek zostałby uprzedzonym.

W zakończeniu swej mowy wspomniał P. Inspektor o promocjach, które dawano z wielką ścisłością.

Prawie jedna trzecia część uczniów nie otrzymała promocji do klas wyższych, a w klasie VII jedna czwarta patentów. Taki rezultat powstał w skutek ścisłych egzaminów, poleconych przez Komisję Rządową Oświecenia Publicznego. Chociaż ta ścisłość i ten wybór w promocjach będzie dotkliwym dla niektórych rodziców, lecz te środki są konieczne w tym celu, ażeby postawić tutejsze zakłady naukowe na wyższym stopniu rozwoju. Spodziewamy się, że w przyszłości te środki wydadzą obfite owoce.

Ręczyć można śmiało, że nawet w roku przyszłym już się dadzą widzieć dobre następstwa tych środków, przez Rząd przedsięwziętych, jedynie dla dobra społeczności.

Nagrody i patenty były wręczone uczniom przez JO. Gubernatora i JW. Dyrektora Okręgu Naukowego, którzy witali każdego z otrzymujących słowami zachęty. Poczym

prze czytana została przez pomocnika Inspektora lista uczniów, którzy otrzymali promocje do klas wyższych.

Podług dawnego zwyczaju, Pękosławski uczeń klasy VIIej w imieniu swych kolegów powiedział mowę pożegnalną, która przyjęta została z wielkim współuczuciem.

Akt ten zakończony został hymnem uroczystym „*Boże Cesarza chroń*”.

Tegoż samego dnia o godzinie 5 po południu, na zakończenie roku szkolnego, odbył się akt uroczysty w gimnazjum żeńskim w obecności JW. Dyrektora Okręgu Naukowego, Prezesów Dyrekcji Towarzystwa Kredytowego i Trybunału, wszystkich członków Rady Pedagogicznej i licznie zebranej publiczności.

Z mowy, którą miał Inspektor przy otwarciu notujemy co następuje: że gimnazjum żeńskie w Kaliszu zostało otwarte 3 (15) Marca roku 1865, a w roku bieżącym po raz pierwszy występują uczennice, które ukończyły w nim kurs nauk.

Posady etatowe są następujące: inspektora, przełożonej, sześciu dam klasowych i dwóch nauczycieli ruskich, którzy wykładają język ruski i ruską literaturę, jako też geografię Cesarstwa i Królestwa. Dla wykładu innych przedmiotów są wezwani nauczyciele gimnazjum męskiego z płacą od lekcji i w tym celu Rząd asygnuje rocznie rsr. 4625. Roczny etat na utrzymanie gimnazjum wynosi rsr. 12225 i oprócz tego na najęcie lokalu rsr. 1500.

Prawidła obowiązujące przy przyjmowaniu uczennic do gimnazjum są takie, jak i dla gimnazjum męskiego.

Na początku roku szkolnego 1866/7 było uczennic 148, w ciągu roku przyjęto 4.

Ze względu na wyznania, było: uczennic prawosławnych 6, wyznania rzymskokatolickiego 92, ewangelickiego 18, starozakonnych 36.

Ze względu na klasy: w Iej klasie było uczennic 39, w IIej 42, w IIIej 30, w IVej 12, w Vej 9, w VIej 9.

Z których zwolniono od opłaty szkolnej: w pierwszym półroczu 24, w drugim 25. Prócz tego z dobrowolnej ofiary pp. Nauczycieli gimnazjum męskiego wpłynęła summa, na opłacenie wpisu za 4 uczennice.

Z wolą rodziców ubyłó z gimnazjum w przeciągu roku 14.

Otrzymało promocje: z klasy Iej do IIej 29, z klasy IIej do IIIej 27, z klasy IIIej do IVej 20, z klasy IVej do Vej 12, z klasy Vej do VIej 8.

Ukończyło kurs nauk i otrzymało patenty 9 panien, a mianowicie: pp. Golańska, Królikiewicz, Kossakow, Krzewska, Lubecka, Madalińska, Rumpel, Siewierska i Żebrowska. Otrzymało nagrody w książkach w pierwszych 5 klasach 15 panien. Rada Pedagogiczna przyznała, że są godne nagród w medalach następujące uczennice klasy VIej: Siewierska, Lubecka i Kossakow.

Przy zakończeniu aktu uczennice gimnazjum zaśpiewały uroczysty hymn „*Boże Cesarza chroń*”²¹.

²¹ „Dziennik Gubernjalny Kaliski” 1867, nr 25, s. 462-467.

SPRAWOZDANIE ZE STANU SZKOLNICTWA W KALISZU ZA ROK SZKOLNY 1866/67. NIEZNANE ŚWIADECTWO DZIEJÓW POLSKIEJ OŚWIATY

Słowa kluczowe: Kalisz, szkolnictwo, sprawozdanie, XIX wiek

Artykuł przynosi nieznaną materiał archiwalny w postaci sprawozdania ze stanu szkolnictwa w Kaliszu w roku szkolnym 1866/67, odnotowanego na łamach rzadko wykorzystywanego jako źródło historyczne czasopisma urzędowego „Kališskija Gubernskija Vedomosti, ukazującego się w latach 1867-1914 i wydawanego przez Rząd Gubernialny guberni kaliskiej. Sprawozdanie, stanowiące opis uroczystości zakończenia roku szkolnego w dwóch istniejących w tym czasie szkołach kaliskich – Męskim Gimnazjum Klasycznym oraz Gimnazjum Żeńskim, stanowi interesujące i nieznane dotąd świadectwo skomplikowanych dziejów polskiej oświaty; sytuacji polskiej szkoły narażonej po klęsce powstania styczniowego na coraz bardziej agresywną formę działań rusyfikatorskich.

THE REPORT ON THE STATE OF THE EDUCATIONAL SYSTEM 1866/67.
SCHOOL YEAR IN KALISZ THE UNKNOWN TESTIMONY OF THE POLISH
EDUCATIONAL SYSTEM IN THE HISTORY.

Key words: Kalisz, educational system, report , nineteenth century

The article shows the unknown archive material in the form of the report on the state of the educational system 1866/67 school year in Kalisz. It was reported in the official journal called „Kališskija Gubernskija Vedomosti. The journal was used as a source of historical knowledge. The journal appeared in years 1867-1914 and was issued by the Government of the Guberniya in Kalisz. The report gives the description of the ceremony end of the school year which took place in two schools existed in that time in Kalisz. The schools were called Men’s college and Women’s college. The description of the ceremony presents interesting and so far unknown testimony of the complicated history of polish educational system. It was also about the situation of the polish school vulnerable to more and more aggressive purposeful effect of russification after the defeat of January Uprising.

BIBLIOGRAFIA

- „Dziennik Gubernjalny Kaliski” 1867, nr 25, s. 462-467.
- Górak A., Kozłowski J., Latawiec K. (2014), *Słownik biograficzny gubernatorów i wicegubernatorów w Królestwie Polskim (1867-1918)*, Lublin.
- Massalski A. (2007), *Słownik biograficzny. Nauczyciele szkół średnich rządowych męskich w Królestwie Polskim 1833-1862*, Warszawa.
- Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej (ziemi kaliskiej)*, (2007), T. 3. red. D. Wańka, Kalisz.
- Sobczyński J. (2017), *Kronika kościelna Kalisza*, oprac. A. Walczak-Niewiadomska, K. Walczak, Kalisz, w druku
- Szkoła dwojga imion. Dzieje Gimnazjum i Liceum Anny Jagiellonki i Mikołaja Kopernika w Kaliszu* (1999), red. K. Walczak, Kalisz.
- Szkoła kaliska. Dzieje I Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Asnyka w Kaliszu* (1993), red. E. Polanowski, Kalisz.
- Szkoła kaliska. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka w Kaliszu. Nauczyciele i wychowankowie* (1998), red. K. Walczak, Kalisz.
- Walczak K. (2005), *Czasopisma kaliskie XIX i początków XX wieku*. Kalisz.